

УДК 821.161.2-322.2.09Вівчарик
DOI <https://doi.org/10.32782/bsps-2024.6.6>

ДИСКУРС МІСТИЧНОГО В ЗБІРЦІ ОПОВІДАнь Н. ВІВЧАРИКА «ТЕ, ЩО СЕРЕД НАС»

Юлія Кравченко

аспірантка кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету
проспект Університетський, 54, м. Кривий Ріг, Україна
orcid.org/0000-0003-0132-0084
e-mail: ulia.kravchenko@gmail.com

Анотація. У статті розкрито особливості взаємодії містичного дискурсу з елементами інших дискурсів (мілітарного, екологічного, морально-етичного) у сучасній українській малій прозі. Зосереджено увагу на маркерах містичного в оповіданнях (саспенс, традиційні локації, філософсько-релігійні практики) і поєднанні містичних елементів з іншими жанровими утвореннями. Установлено, що зазначеній збірці притаманний еkleктизм, тобто поєднання різнорідних, часто навіть суперечливих елементів, що є характерною рисою постмодернізму. Проаналізовано такі елементи поетики: містичні характеристики локацій, використання негативно забарвленої лексики на позначення негативних переживань персонажів задля навіювання читачеві особливого містичного стану, розмиття меж між матеріальним світом і світом духовним за допомогою оніричних мотивів і мотивів видінь; предметний вимір, котрий набуває містичної конотації; ефект саспенсу, який досягається шляхом акценту на природних умовах, дивних подіях, візуальних і звукових образах, страху персонажів. З'ясовано, що за допомогою містичних образів і мотивів автор засуджує соціальні й морально-етичні проблеми сьогодення, у деяких оповіданнях переосмислює традиційні для української літератури містичні образи. Визначено жанрово-стильову своєрідність містичних оповідань, а також характерні риси (містичність предметного виміру, розмиття меж між реальним і надреальним, розуміння містики в первісному значенні релігійно-філософського вчення, залучення традиційних локацій), які дають змогу класифікувати її як збірку містичних оповідань.

Ключові слова: містичні оповідання, містичні образи, містичний дискурс, категорія містичного, оніричні мотиви.

THE DISCOURSE OF THE MYSTICAL IN THE COLLECTION OF STORIES BY N. VIVCHARYK “THAT WHICH IS AMONG US”

Yulia Kravchenko

PhD Student at the Department of Ukrainian and Foreign Literatures
Krivyyi Rih State Pedagogical University
Ave. Universytetskyi, 54, Kryvyi Rih, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0132-0084
e-mail: ulia.kravchenko@gmail.com

Abstract. In the article “Interaction of mystical discourse with elements of other discourses in short prose (based on the material of the collection of modern Ukrainian mystical stories by N. Vivcharyk “That which is among us”)” Yu Kravchenko reveals the peculiarities of the interaction of mystical discourse with elements of other discourses (military, environmental, moral-ethical) in modern Ukrainian short prose. Attention is focused on the markers of the mystical in stories (suspense, traditional locations, philosophical and religious practices) and the combination of mystical elements with other genre formations. It is established that the collection is characterized by eclecticism, that is, a combination of disparate, often even contradictory elements, which is a characteristic feature of postmodernism. The following elements of poetics are analyzed: mystical characteristics of locations, the use of negatively colored vocabulary to denote the negative experiences of characters in order to suggest a special mystical state to the reader, the blurring of the boundaries between the material world and the spiritual world with the help of oneiric motifs and motifs of visions; the objective dimension, which acquires a mystical connotation; the effect of suspense, which is achieved by emphasizing natural conditions, strange events, visual and sound images,

and the fear of characters. It has been established that with the help of mystical images and motifs, the author condemns social and moral-ethical problems of the present day and in some stories rethinks the mystical images traditional for Ukrainian literature. The genre and style peculiarity of mystical stories is determined, as well as characteristic features (mysticism of the objective dimension, blurring of the boundaries between the real and the surreal, understanding of mysticism in the original meaning of religious and philosophical teachings, attracting traditional locations), which allow classifying it as a collection of mystical stories.

Key words: *mystical stories, mystical images, mystical discourse, category of mystical, dreamlike motifs.*

За останнє десятиріччя посилюється інтерес до категорії містичного а літературознавстві. Помітний інтерес стали виявляти й митці. Категорія містичного в художньому творі відображає найбільш актуальні проблеми сьогодення й підсилює їх вираження. Зокрема, стисла форма оповідання дає авторам змогу чіткіше зосередитися на зображенні широкої парадигми проблем. Саме до короткої прозової форми звернувся автор збірки «Те, що серед нас» Н. Вівчарик, щоб розглянути багато соціальних і морально-етичних тем крізь призму містичного світобачення й зіткнення людини з надприродним. Містика в його оповіданнях особливо яскраво увиразнює соціальні проблеми, котрі стосуються як усього світу, так і конкретно України. Однак наразі особливості містичного та способи його вираження в збірці Н. Вівчарика «Те, що серед нас» не розглядали літературознавці. Окрім цього, не увиразнено взаємодії містичного дискурсу з елементами інших дискурсів у сучасній українській малій прозі.

Оскільки авторка інкорпорує до структури оповідань елементи фантастичного, демонічного й міфологічного, у процесі аналізу акцентуємо увагу на індивідуальній манері Н. Вівчарика, виявляємо спільне для його оповідань підґрунтя містичного та його функціональні можливості у творі, аналізуємо еkleктизм його оповідань на рівні поєднання елементів різних дискурсів і мотивів, виділяємо жанрово-стильові особливості сучасних українських містичних оповідань.

Об'єкт дослідження – збірка сучасних українських містичних оповідань Н. Вівчарика «Те, що серед нас», а предмет вивчення – категорія містичного й містичний дискурс у зазначеній збірці.

У збірці репрезентована широка парадигма образів та елементів, які увиразнюють категорію містичного: наприклад, наявність традиційних містичних локацій, розмиття кордонів між вимірами реальності й надреальності, надприродні ознаки предметного

виміру. Зазвичай в оповіданнях Н. Вівчарика містика корелює з елементами інших дискурсів, наприклад, мілітарного. Так, в оповіданні «Звір» мова йде про військового, який повернувся із зони бойових дій (на час, коли розгортається сюжет оповідання, – із зони АТО) до занедбаного містечка, де колись жили його дідусь і бабуся. Занедбаність містечка – це один із маркерів містичного у творі літератури.

Нестабільний психологічний стан персонажа підкреслюється за допомогою снів про минуле, де чоловік раз у раз переживає смерть побратимів. Його спогади про мирне життя контрастують із невибагливою дійсністю занедбаного містечка: *«Дідусева хата стояла у найвіддаленішому районі нашого брудного міста. Так, саме брудного. Коли я був на війні, то часто згадував каштани, вранішню прохолоду і річечку, але, повернувшись, побачив, що все залишилося привабливо-гарним лише у моїй пам'яті. Насправді все змінилося. Місто стало брудним і непривітним»* [1, с. 8]. Зазначена деталь метафорично вказує на трагічну неможливість головного персонажа повернутися до нормального життя після всього пережитого.

Містична атмосфера оповідання створюється за допомогою *саспенсу*: всі дивні події відбуваються вночі, пес головного персонажа Дунай починає хвилюватися, убачаючи в лісі біля будинку незрозумілу постать, бабуся, єдина мешканка покинутого району, називає його «проклятим місцем». Загалом героя турбують видіння, які дуже відірвані від реальності: *«Тіні гілок замерехтіли на стіні, а мені знову привиділась якась постать»* [1, с. 10]. Божевілля або ж сплутана свідомість головного персонажа – одна з характеристичних рис містичного оповідання, і в «Звірі» вона добре презентована. Так, *«божевілля – це спосіб екстатичного пізнання дійсності й наближення до Бога, а отже блаженний герой покликаний до спроби містичної перебудови світу»* [2, с. 199].

Пес Дунай є маркером здорового глузду головного персонажа, відчуває небезпеку, яку не помічає господар: «Складалося враження, що пес чогось боїться: він принохувався, придивлявся в гущавину, інколи гарчав. Хвилювання чотирилапого друга передалося й мені» [1, с. 11–12]. Проте, коли пес починає хворіти й головному персонажу доводиться з ним ненадовго розлучитися, немовби розривається останній зв'язок героя з мирним життям, у якому він не може знайти свого місця.

Образ Звіра, дивної й жахаючої зовні, але безневинної істоти: «Таке балакуче... Говорить без слів...» [1, с. 15], уособлює посттравматичний стресовий розлад військового, а їх протистояння – неможливість героя пристосуватися до мирного життя, те, що психологічно він і досі залишається на війні й шукає ворога, задля вбивства якого зможе жити. Саме тому Звір зображений невизначено: як абстрактна істота, що формою нагадує бочку та м'яка зсередини. Головний персонаж протиставляє собі Звіра як чужу, а отже, ворожу істоту, хоча з тексту зрозуміло, що Звір не становить ні для нього, ні для інших людей загрозу. Убивство Звіра головним персонажем символізує довічне переважання над героєм його психологічних травм і трагічну відрізанисть персонажа від нормального життя.

Елементи іншого дискурсу – екологічного, добре втілено в оповіданні «Коли Земля бунтує». Екологічний дискурс – «специфічний тип дискурсу, метою якого є відображення взаємодії людини й довкілля та результатів такої взаємодії, спрямований на інформування населення про стан довкілля та вплив на суспільну свідомість» [3, с. 203]. Оповідання присвячене проблемі забруднення людиною довкілля й нераціональному використанню природних ресурсів. Події здебільшого відбуваються на території традиційної містичної локації – психлікарні, куди потрапляє головний персонаж після того, як починає бачити видіння, ніби зовсім скоро людство знищить величне цунамі. Крім того, автор використовує поняття містики в його первісному значенні: головний персонаж практикує медитації й містичні практики, щоб виходити з власного тіла: «Азарій сів у позу лотоса, склав долони долоні й заплющив очі. Спробував розслабити усе тіло: від кінчиків пальців до м'язів обличчя. Потім став заспокоювати розум, що було важче. Якийсь час ще чув

навколишній світ, та зрештою тиша огорнула його. Він уявив навпроти сферу і почав розгойдувати своє внутрішнє невидиме тіло. То було як веслувати, сидючи в човні, лише з іншими наслідками, бо в якийсь момент лікар ледь не вдарився лобом об цю сферу. Він закліпав очима й обернувся: тіло продовжувало сидіти в позі лотоса» [1, с. 53–54].

В оповіданні тісно взаємопов'язані елементи психології, апокаліптичного й містичних практик, що дає змогу однозначно виразити його як представника постмодернізму, якому притаманний еклектизм, тобто поєднання різнорідних, часто навіть суперечливих елементів. Ефект саспенсу в оповіданні досягається за допомогою чергування видінь і снів, які вказують на прийдешню катастрофу, зі сценами реального життя персонажів, також постійно робиться акцент на запаху йоду (моря) і солоного присмаку на губах, що постійно супроводжує героїв і натякає на наближення цунамі, є маркером прийдешніх містичних подій.

Елементи екодискурсу Н. Вівчарик культивує й в оповіданні «Зустріч із кумом». Знову порушується тема забруднення навколишнього середовища, недбалого ставлення до екології, засудження мародерства. Саме містичний компонент допомагає чіткіше виразити зазначені проблеми.

Традиційною для оповідань Н. Вівчарика є локація покинутого села, яку автор містифікує: «Усередині було так само, як і в більшості хат понід річкою цього закинутого села, розташованого в самому серці депресивного регіону: зламані сволоки, діряві стріхи, напівзруйновані печі» [1, с. 78]. Занепад місцини пов'язаний із загадковою історією, у якій сплітаються містика й фантастика. Так, кум головного героя, якого презентовано як порядного й доброго чоловіка, збожеволів і перетворився на дивну істоту після контакту зі смолою в порожнині дерева: «Спершу так і подумав, що то смола. Потім ми з Василем придивились, а тоді кум вирішив торкнутися тієї калюжі пальцем, а воно раз – і вжало його» [1, с. 85]. Автор культивує думку, що випадок із Василем – це наслідок забруднення екології й незаконного скидання хімічних відходів у природу: «Також там, на краю села, за советів була яма, куди зливали відпрацьовані нафтопродукти та всіляку нечисть із фармацевтики. Радянська

ж влада про людей не думала, то яма була вирита чомусь біля села, і на санітарні норми ніхто не зважав. Із роками про яму забули, вона заростала, проте через забрудненість там ніхто нічого не робив, не садив і не будував, навіть кози та корови там не паслися. Недобре то було місце» [1, с. 85]. У зазначеному фрагменті є зловісний містичний опис локації, а незворотне перетворення Василя відсилає читача до легенди про перевертня. Зазначимо, що містичні події розкриваються в розмові головного персонажа з його колегою, який повинен оцінити правдивість почутого. Підкреслимо, що така конструкція оповідних реплік персонажів є прикметною рисою авторського стилю Н. Вівчарика.

Автор поєднує категорію містичного й з іншими дискурсами, як-то морально-етичний дискурс. Виразно жахаючого забарвлення набувають містичні образи в оповіданні «Русалки із червоного минулого». У ньому Н. Вівчарик розвиває тему надприродної помсти, котра набуває характеру прокляття й реалізується через покоління: замість винного страждає та помирає його син.

Письменник порушує тему злочинного затоплення комуністичним режимом сіл (звідси й «червоне минуле» в назві оповідання). Відповідно, в одному з таких сіл і розгортається дія оповідання, де відбулася трагедія з усіма ознаками містичного: «Ти не повіриш, в одному місці, коли рівень води в Дніпрі спадає, видно хрест над затопленою церквою. А в іншому місці з води виходить брукована каменем доріжка. Кажуть, там хата якогось зятого селянина стояла. У нього були дві доньки, і він не хотів із родиною покидати рідний дім і нажите добро. Коли прийшли переселяти, то накинувся на непроханих гостей і одного забив довбнею на смерть. Уявляєш? Звісно, зчинився гвалт, і місцеве керівництво з того переляку замкнуло його з доньками в погребі. А тоді прийшла велика вода. Геть усе затопило» [1, с. 131].

Саспенс і сугестія містичного настрою в оповіданні створюються за допомогою підкреслено натуралістичних описів (понівечене мертве тіло, рани від кігтів і зубів, спотворений вигляд русалок) і постійного відчуття небезпеки, невідворотності долі головного персонажа Сергія. Містичні образи в опо-

віданні викликають у Сергія жах, а русалки набувають особливо зловісного втілення: «По той бік човна визирало щось схоже на дівчину з довгим зеленим волоссям, і те «щось» учепилося довгими пальцями за край борту. Воно дивилося на нього. Хоча з першого погляду здавалося, що то дівчина, Сергій відчув: то не людина. Це було зрозуміло не з кольору волосся, не з довгих пальців із пазурами і навіть не із замураного кров'ю рота. Він усвідомив це з очей. Таких він у житті не бачив. Вони були геть чорні й випромінювали якусь безодню» [1, с. 137]. Недаремно народна мудрість свідчить: «Очі – дзеркало душі», а згадані чорні очі русалки вказують на морок і пільму.

Зазначимо, що в різних регіонах України образи русалок мають інакше тлумачення. У більшості регіонів русалка – зла демонологічна істота, душа померлої дівчини, яка не знає спокою. В інших областях «русалок сприймали як доброзичливих істот і проводжали зі справжніми почестями, ритуальним жалкуванням. У текстах русальних пісень русалка постає ліричною, доброзичливою істотою, вартою прихильності і співчуття, вона є ніби подругою дівчини, котра прийшла з іншого виміру, певний час погостювала у світі людей, а тепер змушена піти» [4, с. 92]. Крім того, «зваблива краса русалки символізувала привабливість бажання людини, котре уява малювала яскравими фарбами, але якому не судилося здійснитися. А демонічний бік уявлень про русалок увібрав у себе нагадування про наслідки здійснення прекрасного бажання, яке могло накликати біду» [4, с. 93]. Подібні уявлення про русалок зреалізовані в оповіданні Н. Вівчарика, де головний персонаж Сергій, осліплений красою русалки, утрачає відчуття реальності.

Отже, «Русалки з червоного минулого» класифікуємо як оповідання з елементами горору й магії з повчальним складником, оскільки каталізатором містичних подій тут стає вербальне прокляття. Страх, пригніченість в оповіданні досягаються завдяки описам зовнішності русалок. Н. Вівчарик апелює до історичного минулого і страшних наслідків діяльності злочинної комуністичної влади. Містичне в цьому оповіданні ґрунтується на архаїчних світоглядних уявленнях і міфологічно-демонологічних засадах.

Теми загробного життя й морального-етичного дискурсу письменник торкається також в оповіданні «Зайві люди», де зазначена проблема переплітається з темою переродження душі й морально-етичною проблемою абортів. Категорія містичного зреалізована у формі духовних практик, якими займається головний персонаж Артем, аби дізнатися про своє коріння та предків. Невеликий хутір – місце дії, де закінчується цивілізація, а вигляд цієї локації створює атмосферу гнітючості: *«Незвично було бачити електричні стовпи з обірваними дротами. Бідні пошарпані хати через одну світили побитими вікнами. На хуторі мало хто жив»* [1, с. 144]. І на цьому фоні контрастними постають скіфські могили, козацький цвинтар і хрест на могилі характерника. Містичні знамення (пташка, яка вдаряється об лобове скло автомобіля головного персонажа й помирає, стара жінка, котра заперечно хитає головою услід перехожого) підсилюють передчуття неминучості трагічних подій.

Містичне в оповіданні реалізується у вигляді взаємодії реального і потойбічного світу, свідомого і несвідомого, утілюється у вигляді духовних практик, які нагадують практики медитацій: *«Насамперед, звільни- мось усі від тягара буденності. Сідаємо зруч- ніше й заплющуємо очі. Глибоко вдихаємо, рахуючи до трьох. Тоді затримуємо дихання, рахуючи до п'яти, відтак повільно видиха- ємо, рахуючи до восьми. П'ять, три, вісім»* [1, с. 151]. Підсвідомість героя зреалізована у вигляді знайомої йому кімнати, а заглиблення в минуле свого роду й, відповідно, перехід у потойбічний світ відбуваються завдяки містичному компоненту – підвалу. Підвал – це одна з тих таємничих локацій, котра асоціюється із секретами.

Дух померлого брата Анатолія є для персо- нажа водночас і провідником, і суперником. Оніричний простір теж відіграє важливу роль в оповіданні: Артем бачив брата уві снах до того, як зустрітися з ним у пам'яті роду. Крім того, коли Артем був малим, у його уяві брат дорослішав разом із ним. Відзначимо, що образ Анатолія втілює риси містичних тупли (тобто духу, створеного за допомо- гою вливання в нього енергії живою люди-

ною), примар, енергетичного вампіра: *«Ти ж не дарма всі ці роки «годував» і підсилю- вав мене своєю енергетикою. А тепер я теж маю право пожити»* [1, с. 157]. Дивовиж- ним є факт обміну душами братів. Це відбу- вається наприкінці: душа Артема живе в тілі Анатолія, а Артем опиняється в потойбіччі. Містичне в оповіданні «Зайві люди» ґрунту- ється на архаїчних світоглядних уявленнях про потойбіч, родинній спокуті за гріхи пред- ків і релігійно-філософській доктрині обміну душ.

Отже, аналіз містичних оповідань збірки Н. Вівчарика «Те, що серед нас» дав змогу прослідкувати взаємодію категорії містичного з мілітарним, екологічним, морально-етич- ним дискурсами. Установлено, що в оповіда- нні «Звір» образ містичної історії увиразнює нестабільний психоемоційний стан голов- ного персонажа й символізує його посттрав- матичний стресовий розлад, тоді як взаємодія містичного й екологічного дискурсів в опо- віданнях «Коли Земля бунтує» і «Зустріч із кумом» дала письменникові змогу особливо яскраво як пересторогу зобразити можливі наслідки забруднення людиною екології. Н. Вівчарик також вдало поєднав категорію містичного з елементами морально-етичного дискурсу в оповіданнях «Русалки з червоного минулого» та «Зайві люди».

У всіх проаналізованих оповіданнях збірки наявні традиційні локації, що набули містич- них ознак: занедбане містечко, ліс, психіа- трична лікарня, затоплене село, підвал. Окрім того, важливу роль для навіювання містич- ного настрою відіграє саспенс, який досяга- ється шляхом акценту на дивних подіях, візу- альних і звукових образах, що викликають занепокоєння реципієнта. Чітко змальований антагонізм між людиною і надприродними істотами або ж явищами, а поєднання катего- рії містичного з елементами інших дискурсів дало можливість Н. Вівчарика ширше роз- крити актуальні проблеми сьогодення й поди- витися на них під новим кутом.

Уважаємо, що збірка містичних оповідань Н. Вівчарика «Те, що серед нас» може стати об'єктом подальших досліджень з погляду екопоетики, психопоетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вівчарик Н. Те, що серед нас. Тернопіль : Мандрівець, 2018. 216 с.
2. Маценка С. Мона Ліза – «Жінка без властивостей»: експресіоністська проєкція містичного досвіду в новелі Георга Гайма «Злодій». *Поетика містичного* / упоряд. О. Червінська. Чернівці, 2011. С. 187–208.
3. Гудзь Н. Екологічний дискурс в лінгвістичних описах. *Наукові записки*. 2013. Вип. 118. С. 202–206.
4. Тиховська О. Психоаналітичний аспект образу русалки та повітрулі в українській міфології. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2017. Вип. 1 (37). С. 91–96.

REFERENCES

1. Vivcharyk, N. (2018). *Te, shcho sered nas*[What is among us]. Ternopil: Mandrivets, 216 s.
2. Matsenka, S. (2011). *Mona Lisa – «Zhinka bez vlastyvostei»: ekspresionistska proektsiia mistychnoho dosvidu v noveli Georha Haima «Zlodii»*[Mona Lisa – «Woman Without Properties»: an expressionist projection of mystical experience in Georg Heim's short story «The Thief»]. *Poetyka mistychnoho*. / uporiad. O. Chervinska. Chernivtsi, S. 187–208.
3. Hudz, N. (2013). *Ekolohichniy dyskurs v linhvistychnykh opysakh*[Ecological discourse in linguistic descriptions]. *Naukovi zapysky*. Vyp. 118. S. 202–206.
4. Tykhovska, O. (2017). *Psykhoanalytychnyi aspekt obrazu rusalky ta povitruuli v ukrainskii mifolohii*[The psychoanalytical aspect of the image of the mermaid and the air in Ukrainian mythology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Vyp. 1 (37). S. 91–96.